

Mevsimlik Tarım İşçilerinin Asgari Yaşam Maliyetlerinin Hesaplanması¹

Merve BOZDEMİR AKÇİL¹ Zeki BAYRAMOĞLU²

¹Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

²Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

* Sorumlu Yazar:

mbozdemir.akademi@gmail.com

Yayın Bilgisi:

Geliş Tarihi: 10.08.2022

Kabul Tarihi: 04.11.2022

Anahtar kelimeler: asgari geçim, mevsimlik işgücü, tarım, ücret, yaşam maliyeti

Keywords: subsistence, seasonal labour, agriculture, wage, cost of living

Özet

Mevsimlik tarım işçileri; tarım işletmelerinde işletme içi işgücünün üretim faaliyetlerinde yetersiz kaldığı zamanlarda üretim süreçlerine katılan, hasat-bakım gibi emek yoğun faaliyetlerde görev alan, genellikle eğitim seviyelerinin düşük ve kalifiye işlerde çalışma imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle zorlu çalışma ve barınma koşullarında düşük ücretler karşılığı çalışmaya razı olan kişilerdir. Ağır çalışma koşulları ve düşük ücretler mevsimlik işgücünün toplumsal entegrasyonunu, ekonomik ve sosyal var oluşlarını, refah düzeylerini olumsuz etkilemektedir. Mevcut olumsuzlukların bertaraf edilmesi kalkınmanın sağlanması ve toplumun yaşam standartlarının iyileştirilebilmesi için tarımsal istihdama yönelik planlamaların yapılarak, ücret politikalarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada ikincil verilerden yararlanılarak Türkiye’de illere göre mevsimlik tarım işçilerinin ücret karşılıkları, çalışma ve yaşam koşulları belirlenmiştir. Çeşitli kaynaklardan derlenen veriler kullanılarak illere göre asgari yaşam maliyetleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar tartışılarak istihdam, yoksulluk, eğitim ve sağlık konularını içeren politika önerilerinde bulunulmuştur.

Estimation of Minimum Cost of Living for Seasonal Agricultural Workers

Abstract

Seasonal agricultural workers: They are the people who participate in the production processes in agricultural enterprises when the in-house workforce is insufficient in production activities, participate in labor-intensive activities such as harvesting and maintenance, and are willing to accept difficult working and accommodation conditions for low wages due to their low level of education and limited opportunities to work in qualified jobs. Heavy working conditions and low wages negatively affect the social integration, economic and social existence, and welfare of the seasonal workforce. In order to eliminate the current negativities, ensure development and improve the living standards of the society, it is necessary to determine wage policies by making plans for agricultural employment. Within the scope of this study, the wages, working and living conditions of seasonal agricultural workers in Turkey were determined by using secondary data. Minimum living costs were calculated according to provinces by compiling data from various sources. By discussing the results obtained, policy recommendations were made, including employment, poverty, education, and health.

¹Bu çalışma Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA) Konferansı kapsamında 5 Kasım 2021 tarihinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Tarım sektörü; insan beslenmesine yönelik temel gıda maddelerinin üretimini üstlenen ve diğer sektörler için hammadde kaynağı sağlayan bir yapıya sahiptir. Yaşamsal faaliyetlerin ve üretimin sürdürülebilir olması için tarımsal üretimin olması ve ürünlerin uygun maliyetlerle piyasaya sunulması şarttır. Optimal maliyetlerle elde edilmiş ürünler tüketicilerin yaşam kalitesini ve refahını artıracığı için gelişmişliğin önemli göstergelerindedir. Refah artışının sağlanabilmesi için tarım sektöründe üretilen malların; katma değerli üretim yapan sanayi sektörüne, pazarlama kanalındaki aktörlere ve nihai olarak tüketicilere minimum fiyatlarla ulaştırılması gerekmektedir. Tüketicilere minimum fiyatlı ürün sunmak için tarım işletmelerinde optimal girdi kullanımının gerçekleştirilmesi, maksimum verimin sağlanması ve ürünlerin minimum maliyetlerle elde edilmesi gerekmektedir. Türkiye’de tarımsal üretimde kullanılan girdilerin (gübre, ilaç, mazot vb.) ithal edilmesi ve konjonktürel dalgalanmalardan doğrudan etkilenen bir yapıya sahip olması; işletmecileri emek karşılığı tasarruf etmeye zorlamaktadır. Üretim faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için kullanımı zorunlu olan mazot, gübre, ilaç, tohum gibi girdilere karşılık işgücü ücret karşılığında tasarruf eden işletmeciler hem işletme içi hem işletme dışı işgücü için en düşük ücret karşılığını ayırmaktadır. Bu nedenle tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun ücret karşılığı diğer sektörlerle karşılaştırıldığı zaman çok daha düşüktür.

Tarım işletmecileri; emek yoğun üretim süreçlerinde işletme içi işgücü varlığının yetersiz kaldığı üretim faaliyetlerinde işletmeye dışarıdan işgücü talep etmektedir. Özellikle bitkisel üretim faaliyetlerinde bulunan tarım işletmelerinde bakım ve hasat dönemlerinde oluşan işgücü ihtiyacı mevsimlik işgücü arzıyla karşılanmaktadır (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020). Mevsimlik tarım işçilerinin ücret karşılıkları; tarım işletmelerindeki çalışma sürelerinin kısa ve kesikli olması, sosyal güvencelerinin olmaması, kayıtdışı üretime katılımın yüksek ve eğitim düzeylerinin düşük olması gibi nedenlerle tüm tarımsal işgücü çeşitleri içerisinde en düşük ücreti oluşturmaktadır. Tarımsal üretim süreçlerinde yoğun emek gerektiren alanlarda fiziksel güce tabii olarak çalışan mevsimlik tarım işçileri; asgari yaşam koşullarını karşılayacak ücretin oldukça altında kalarak, işgücü çeşitleri içerisinde en kötü çalışma koşullarına sahip olan toplumsal gruptan birini temsil etmektedirler.

Mevsimlik tarım işçilerinin en önemli hatta bazen tek geçim kaynakları, yevmiyeleridir. Yevmiyeler tarımda istihdam edilen ve ana geçim kaynakları tarımsal faaliyetler olan kişilerin asgari ücretidir. Asgari ücret; işveren tarafından işçilere emeklerinin karşılığı olarak ödenmesi gereken

ücretin en alt sınırını ifade etmektedir. Asgari ücret; çalışanlara ve onların ailelerine insan onuruna yaraşır bir hayat seviyesini sağlayan gelir tabanı olarak da değerlendirilebilir. Bu nedenle asgari ücret hem işçinin hem de onun ailesinin ihtiyaçlarını karşılayacak özelliklere sahip olmalıdır. Ücretlendirmede işçinin ekonomik ihtiyaçları kadar işverenin kapasitesini de dikkate alarak zamana ve bölgesel özelliklere göre farklılık göstermektedir (Kutal, 1969; Korkmaz, 2003; Uzunoğlu, 2021). Bu yönüyle tarım sektöründe işgücü çeşitlerine, üretim desenine, teknoloji kullanım düzeyine göre ücretlendirmeler yapılmalıdır. Aynı zamanda işverenler açısından üretim maliyetlerini minimum düzeyde tutacak ve tüketiciye tarımsal ürünleri en ucuz maliyetle sunacak şekilde piyasa planlaması yapılmalıdır. Piyasa planlaması; mevsimlik tarım işçilerinin, işverenlerin ve tüketicilerin refahını gözlemelidir.

Türkiye’de mevsimlik işgücü ücret karşılığı değerlendirildiğinde; sosyal güvenceden yoksun olunması, kayıtdışı çalışma koşullarında istihdam yaratılması, özellikle son 10 yıl içerisinde işgücü piyasasındaki hem sosyal hem ekonomik koşulların değişmesi, tarımda istihdam edilen işgücünün niteliklerinin düşük olması, göçmen-mülteci istihdamının tarım sektörü içerisinde yaygınlaşması gibi nedenlerle ücret karşılıklarının azaldığı görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2022 yılı verilerine göre 2020 yılında 106 TL olan mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri %20.60 artarak 2021 yılında 127 TL olmuştur. Sürekli tarım işçilerinin aylık ücretleri ise 2020 yılında 2 894.00 TL iken %19.50 artarak 2021 yılında 3 457.00 TL olmuştur (TÜİK, 2022). Ücrete yönelik değişimlerin yanı sıra tarımsal istihdam yapısındaki değişimleri ve dönüşümleri de hem ekonomik hem sosyolojik açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye’nin 2011 yılında izlediği “açık kapı politikası”nın ardından artan göçmen-mülteci nüfusu; çalışma izinlerinin olmaması ve istihdam sürecinde işe yönelik uzmanlaşma kriterinin aranmaması nedeniyle tarım sektörü başta olmak üzere tekstil, deri ve inşaat sektörlerinde istihdam edilmektedir. Göçmen-mülteci nüfusun kayıtdışı faaliyetlerde bulunmaları; işgücündeki artışın reel olarak ölçülmesini engellemektedir. Ayrıca işgücü piyasalarına girişte tarım sektörünün ilk basamak olarak görülmesi nedeniyle göçmen-mülteci nüfusun ucuz işgücü arzında bulunması yerel işgücünün tarım dışı sektörlerle yönelmesine ve tarım sektöründeki ücretlerin azalmasına neden olmaktadır (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2019; Bozdemir ark., 2019).

Göçmen-mülteci işgücünün çalışma izinlerinin olmaması, tarımsal istihdama katılımlarına ve doğrudan kayıtdışı istihdamın artmasına neden olmaktadır. Sosyal Güvenlik

Kurumu (SGK) tarafından yapılan tahminlere göre 2021 yılında tarım sektöründe istihdam edilen işgücünün %84.56'sının kayıtdışı olduğunu ifade edilmektedir (SGK, 2022). İstihdamın kayıtdışılığı ve çalışma izinlerinin olmaması üretime katılan kişilerin sosyal güvence taleplerini engellemektedir (SGK, 2020). Sosyal güvencinin olmadığı çalışma alanlarında ücret karşılıkları da asgari düzeyin altında kalmaktadır. Bu durumun temel sebebi; tarımsal istihdama yönelik bir planlamanın ve ücret politikasının olmamasıdır. İstihdam piyasasındaki söz konusu yapısal problemlerden en çok etkilenen, toplumun dezavantajlı ve kırılgan grubu ise mevsimlik tarım işçileridir. Mevcut problemler için çözüm önerileri geliştirmek, tarım sektöründe insana yakışır iş koşullarını oluşturmak ve kırsal refahın artırılmasına katkı sağlamak amacıyla bu çalışmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma kapsamında artan yaşam maliyetlerine karşılık asgari maliyetlerle yaşamlarını sürdürmeye çalışan mevsimlik tarım işçileri için yaşam maliyetleri hesaplanarak mevcut ücretlere yönelik karşılaştırmalar yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar istihdam, yoksulluk, eğitim ve sağlık başlıklarına yönelik politikalar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Materyal ve Metot

Çalışma kapsamında birincil veriler kullanılarak yapılmış olan ve işgücünün ücret karşılıklarını belirleyen çalışmalardan yararlanılmıştır. Mevsimlik gezici işgücünün çalışmaya katıldığı iller, ürünler ve ücretler tablo halinde derlenmiştir. Asgari yaşam maliyetlerinin hesaplanması amacıyla; 4 kişilik bir ailenin aylık ortalama tüketim miktarlarının ekonomik değeri belirlenmiştir. Ailedeki kişi sayısının belirlenmesi için açlık ve yoksulluk sınırının hesaplanmasında kullanılan aile bireylerinin standart sayısı dikkate alınmıştır. Elde edilen veriler illere göre karşılaştırılarak tarım sektöründe istihdam edilen mevsimlik işgücünün asgari ücretleri hesaplanmıştır. İkincil veriler kapsamında dünyadaki asgari ücret karşılıkları belirlenmiş, Türkiye'deki ücretlerde aynı yılın ortalama döviz kuru dikkate alınarak hesaplanmış ve uluslararası karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu yöntem sonucunda mevsimlik işgücünün ücret karşılıkları uluslararası düzeyde asgari ücretlerle karşılaştırılmıştır. Teorik bir çalışma olan tarımsal işgücü ücret karşılığı; götürü usulü çalışma, aile ile çalışma, çalışma saatlerinin uzunluğu, işe katılımda fiziksel özelliklerin ön plana çıkması gibi nedenlerle ücret tespitinin doğruluğuna yönelik tartışmaları meydana getirecektir. Bunun içinde gün doğumundan gün batımına kadar geçen zaman dilimi yerine 8 saatlik çalışma süresi referans alınmıştır. Mevsimlik tarım işçilerinin aylık ortalama ücret karşılıkları çalışma süresi ile çarpılarak yıllık gelir hesaplanmıştır. Çalışma kapsamında mevsimlik tarım işçilerinin tek geçim kaynağının

tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirler olduğu varsayılmıştır. Temel yaşam maliyetleri aylık olarak hesaplanarak tarım sektöründe istihdam edilen mevsimlik işgücünün ücret yeterliliği ve asgari ücret düzeyi tartışılmıştır. Temel yaşam maliyetlerinin hesaplanmasında; her insanın yaşamsal faaliyetlerini karşılamak için gerekli olan gıda, barınma, ısınma, sağlık ve eğitim bileşenleri dikkate alınmıştır. Asgari yaşam maliyetleri hesaplanırken aşağıdaki kısıtlar dikkate alınmıştır;

Gıda: Birleşik Metal İş Sendikası Sınır Araştırmaları Merkezi (BİSAM) tarafından illere göre hazırlanan açlık sınırı haritası değerlendirilmiştir.

Barınma: 100m²'lik alan üzerinden ortalama kira değerleri dikkate alınarak hesaplanmıştır. Mevsimlik tarım işçileri çalışma süreleri boyunca genellikle konteyner ve çadırlarda konaklamalarına rağmen, ikamet ettikleri illerde çalışma zamanlarının dışında konakladıkları evleri bulunmaktadır ve çalışma zamanlarında da bu evlerin masraflarını üstlenmektedirler. Bu nedenle barınma maliyetleri hesaplamalara dâhil edilmiştir.

Isınma: 100 metrekarelik bir evi ısıtmak için günde 7 saate yakın çalışması gereken 4 bin 500 Watt gücündeki bir klima, ayda 900 kilovat saat elektrik harcayarak 639 TL karşılığı tüketim yapıldığı hesaplanmıştır. İlin bulunduğu iklim özelliklerine göre ısınma ihtiyaçları belirlenerek maliyetler hesaplanmıştır.

Elektrik: Bir evde günlük kullanılan cihaz gücü 275W yani $275W/1000=0,275kW$ olarak hesaplanır. Dolayısıyla 1 günlük elektrik tüketimi $0,275kW \times 3$ saat, yani 0,825 kW olacaktır. Konutlar için 2020 yılında 1 kW için 0,71 kuruş ödeme yapılmış ve 4 kişilik aile hesaplamaya dâhil edilmiştir.

Sağlık: 2019 yılında kişi başına sağlık harcaması 2.434,00 TL/yıl olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamın fiyat artışlarına bağlı olarak 2020 yılı içerisinde %12.28 oranında artış gösterdiği tahmin edilmiştir.

Çocuk Bakımı: 0-2 yaş grubunda bulunana bebeklerin günlük 6 ile 12 adet bebek bezine ihtiyaç duyduğu düşünülürse, TÜİK fiyatlarına göre ailenin ortalama günlük maliyeti, 7,80 TL ile 9,40 TL arasında değişiyor. Her bebeğin bir öğünde 84 gr. mama ve 3 biberon beslenmeye ihtiyacı vardır.

Araştırma Bulguları

Birleşmiş Milletler Uluslararası Çalışma Örgütü (United Nations International Labour Organization-ILO)'nün 131 Sayılı Asgari Ücret Tespitine İlişkin Sözleşmesi'ne göre işçinin ve ailesinin ihtiyaçları, genel ücret seviyesi, hayat pahalılığı, sosyal güvenlik yardımları ile diğer sosyal grupların görece hayat standartları; asgari

ücretin belirlenmesinde dikkate alınması gereken unsurlar olarak ifade edilmiştir (Anonim, 2021a). Bu nedenle tarım sektöründe istihdam edilen kişileri de kapsayan bir asgari ücret politikasının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Asgari ücretin bir fonksiyonu olan gelirin adil dağılımı mevsimlik çalışma koşullarının oluşturduğu toplumsal sorunların azaltılması açısından önemlidir (Kurtcebe ve Horzum, 2017). Tarım sektörüne yönelik asgari ücretlerin belirlenmesinde sosyal ve ekonomik açıdan asgari yaşam maliyetlerinin hesaplanması gerekmektedir. Yaşam maliyeti; belirli bir yaşam standardının sürdürülmesi olarak ifade edilirken; harcama eğilimleri, tüketim tercihleri ve sosyo-ekonomik koşullara göre değişir (Anonim, 2022). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları; örgütlü faaliyetlerde bulunulamamasına, beslenme sorunlarının yaşanmasına, toplumsal bütünleşmenin kısıtlanmasına neden olmaktadır (Geçgin, 2009; Fereli ark., 2016). Bu nedenle sosyo-ekonomik imkanlar açısından değerlendirildiğinde mevsimlik tarım işçilerinin gelirleri kısıtlanmakta, harcama eğilimleri ve tüketici tercihlerinde de zorunlu harcamalar öncelikli hale gelmektedir.

Asgari ücret; işgücü arzında bulunan her bireyin yaşamsal faaliyetlerinin devamlılığının sağlayabilmesi için asgari yaşam masraflarını karşılayacak olan emek karşılığıdır. Asgari ücret aynı zamanda istihdam piyasalarını düzenlemeye katkı sağlayan önemli sosyal güvenlik araçlarından biridir (Sayın, 2019). Ülkelere göre aylık brüt asgari ücretlerin Avrupa İstatistik Ofisi (2021) verileri incelendiği en yüksek gelirin Lüksemburg'da olduğu görülmektedir. Lüksemburg'da aylık asgari ücret 17 232.95 TL olup günlük kazanç 574.43 TL'dir. İncelenen 28 ülkeler içerisinde Türkiye 23. sırada yer almaktadır. Türkiye'de aylık brüt asgari ücret karşılığı 3 084.57 TL ve günlük kazanç 102.82 TL'dir. Türkiye'nin istihdam yapısının benzer özellikler gösterdiği İspanya'da günlük asgari ücret 297.23 TL ve Yunanistan'da 203.37 TL olarak hesaplanmıştır. Türkiye'de asgari ücrete yönelik son değişiklik 1 Temmuz 2022 - 31 Aralık 2022 tarihleri arasında uygulanacak olan Asgari Ücret Tespit Komisyonu Kararı sonucu 01 Temmuz 2022 tarihinde 31883 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. Brüt 6 471.00 TL ve net 5 500.35 TL olan asgari ücret günlük net 183.35 TL'dir.

Tarım sektöründe asgari yaşam maliyetlerinin hesaplanması için işgücü başına

düşen ücretlerin incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarımda istihdam yaratma açısından önemli ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde tarımsal faaliyetlerde uzmanlaşma söz konusu olup işin çeşidine göre ücretlendirme yapılmaktadır. Örneğin; 2020 yılı üretim faaliyetleri süresince tarımsal ekipman operatörleri iş birimi başına 15.36 \$/saat, fidanlık ve sera işçileri 14.58 \$/saat olarak ücretlendirilirken bakım-hasat işlerinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin ücret karşılığı 14.14 \$/saat olarak belirlenmiştir (USDA, 2021). Bu durumda 2020 yılı içerisinde ABD'de günlük 8 saatlik çalışan bir mevsimlik tarım işçisinin günlük ücreti yaklaşık 792.52 TL'ye karşılık gelmektedir¹. Belirlenen ücret karşılığı 2020 yılı içerisinde Türkiye'deki mevsimlik tarım işçilerinin alması gereken ücretin yaklaşık 4 katıdır (Tablo 1).

Türkiye'de illere göre mevsimlik tarım işçilerinin ücret karşılıkları Tablo 1'de incelenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre mevsimlik işgücü ücret karşılıkları en son 2019 yılı için yayınlanmıştır. Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)'nde meydana gelen değişimler dikkate alınarak 2020 ve 2021 yılları için mevsimlik işgücünün emek karşılığına yönelik tahminler gerçekleştirilmiştir. TÜFE değeri 2020 yılında bir önceki yıla kıyasla %12.28 oranında artış göstermiş, 2021 yılı Ekim ayı içerisinde de bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %19.58 artmıştır. Türkiye genelinde erkek işgücü ücret karşılığının en yüksek değer aldığı Çanakkale'de 2019 yılında 141.00 TL olan ücretin 2021 yılı içerisinde en az 172.00 TL olması gerekmektedir. Hatay ilinde 2019 yılı içerisinde erkek işgücü için ödenen 61.00 TL/gün'lük ücretin ise 2021 yılında en az 74.41 TL olması beklenmektedir. Tablo 1'de mevsimlik işgücünün emek karşılığında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ihmal edildiği ve kişilere cinsiyete yönelik iş çeşitlerinin atfedilerek ücretlerin farklılaştırıldığı görülmektedir. Teknoloji ve teknik bilgi kullanımının yoğunlaştığı mekanize işlemler (toprağın hazırlanması, tohumlama, budama, kimyasal ilaçlama ve gübreleme, sulama, makineli hasat gibi) genellikle "erkek işi" olarak değerlendirilirken, kadınlar ot temizleme, çapalama, toplama (özellikle pamuk toplama), hasat (özellikle meyve ve sebze) gibi mekanize olmayan ve yoğun emek gerektiren işleri üstlenmektedirler (Kıymaz ark., 2004; Gülçubuk, 2008; FAO, 2016). Fakat mevsimlik tarımsal faaliyetlere katılan işgücünün aile ile üretim süreçlerine katılmalarının bir sonucu olarak kadınların; ailenin geçiminin sağlanmasında benzer roller üstlenmeleri, çalışma ve yaşam koşullarının diğer aile bireyleriyle aynı olması gibi nedenlerle ücretlerde de aynı ekonomik değerde emek karşılığını almaları gerekmektedir.

¹Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 2020 yılı ortalama döviz alış kuruna ait Amerikan doları (USD)'nin Değeri ortalama 7,006 TL'dir.

Çizelge 1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Ücretleri (TL/gün)

İl	Erkek			İl	Kadın		
	2019 (TL/gün)	2020 (TL/gün)	2021 (TL/gün)		2019 (TL/gün)	2020 (TL/gün)	2021 (TL/gün)
Çanakkale	141.00	158.31	172.00	Giresun	111.00	124.63	135.40
Edirne	138.00	154.95	168.34	Ordu	107.00	120.14	130.52
Ardahan	135.00	151.58	164.68	Sakarya	95.00	106.67	115.89
Giresun	124.00	139.23	151.26	Düzce	94.00	105.54	114.67
Aydın	121.00	135.86	147.60	Zonguldak	93.00	104.42	113.45
Ordu	115.00	129.12	140.28	Eskişehir	90.00	101.05	109.79
K.Maraş	110.00	123.51	134.18	Samsun	87.00	97.68	106.13
Manisa	109.00	122.39	132.96	Manisa	84.00	94.32	102.47
Isparta	107.00	120.14	130.52	Edirne	83.00	93.19	101.25
Balıkesir	106.00	119.02	129.30	K.Maraş	79.00	88.70	96.37
Bursa	105.00	117.89	128.08	Çanakkale	79.00	88.70	96.37
Eskişehir	103.00	115.65	125.64	Gaziantep	78.00	87.58	95.15
Denizli	103.00	115.65	125.64	Bursa	78.00	87.58	95.15
Sakarya	102.00	114.53	124.42	Isparta	78.00	87.58	95.15
Antalya	101.00	113.40	123.20	Aydın	77.00	86.46	93.93
Osmaniye	100.00	112.28	121.98	Antalya	77.00	86.46	93.93
Konya	100.00	112.28	121.98	Denizli	77.00	86.46	93.93
Düzce	100.00	112.28	121.98	Malatya	74.00	83.09	90.27
İzmir	99.00	111.16	120.76	Mersin	74.00	83.09	90.27
Gaziantep	98.00	110.03	119.54	İzmir	73.00	81.96	89.05
Zonguldak	97.00	108.91	118.32	Ankara	72.00	80.84	87.83
Samsun	92.00	103.30	112.23	Balıkesir	70.00	78.60	85.39
Mersin	87.00	97.68	106.13	Osmaniye	69.00	77.47	84.17
Kilis	83.00	93.19	101.25	Adana	68.00	76.35	82.95
Adana	82.00	92.07	100.03	Konya	66.00	74.10	80.51
Malatya	76.00	85.33	92.71	Kilis	63.00	70.74	76.85
Ankara	73.00	81.96	89.05	Hatay	50.00	56.14	60.99
Hatay	61.00	68.49	74.41	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 2020; Anonim, 2021b; TÜİK, 2021.

Mevsimlik tarım işçilerinin üretimine yönelik işgücü arzında buldukları ürünler ve çalışma alanlarına dair bilgiler ise Tablo 2'de incelenmiştir. Antalya, Mersin ve Adana illerinde iklim yapısının tüm mevsimlerde üretime uygunluğu, seracılık faaliyetlerinin yaygınlığı ve üretim deseninin çeşitliliği nedeniyle çalışma süresi 12 aydır. Üretim deseninin sürekliliği ve geniş olması, seracılık faaliyetlerinin yapılması bu illerde hem yerel hem de yabancı işgücünün çalışma faaliyetlerine katıldığına bir göstergesidir. Akdeniz Bölgesi'nde yer alan illerde işgücü, yerleşik yerel-yabancı olabileceği gibi, gezici yerel-yabancı işgücü de olabilmektedir (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020). Diğer illerde ise iklimsel faktörlere ve üretim desenine bağlı olarak üretimin süresi kısaltmakta bu

durum mevsimlik tarım işçilerinin sürdürülebilir çalışma olanaklarına sahip olmasını engellemektedir. Adana; bir üretim sezonu içerisinde 45 000 kişiye istihdam imkânı sağlayarak, en çok mevsimlik tarım işçisi istihdam eden il olmuştur. Adana ilini 50 000 ile Malatya ve 20 000 ile Giresun takip etmektedir. Geçici çadır yerleşimi sayısı en yüksek olan il 96 yerleşim alanı ile Konya'dır. Konya'nın arazi yüzölçümünün geniş olması ve üretim desenindeki çeşitlilik yerleşim sayısının artmasında etkili olmuştur. Konya ilinde mevsimlik tarım işçilerinin sayısı 10 000 kişi olarak belirlenmiş ve çadırlarda 32 000 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. Konya'da çadırlarda yaşayan kişi ve çadır sayısı incelendiğinde her hanenin en az 7 kişilik olduğu ve en az 3 kişinin çalışmaya katıldığı tahmin edilmektedir.

Çizelge 2. Bazı İllere Ait Mevsimlik Tarım İşçilerinin Üretim Faaliyetleri ve Çalışma Koşulları

İl	Ürün	Çalışma Süresi (Ay)	Geçici Çadır Yerleşimi Sayısı	Çadır Sayısı	Çadırdaki Yaşayan Kişi Sayısı	Mevsimlik İşçi Sayısı (Tahmini)
Antalya	Seracılık Faaliyetleri, Narenciye	12	-	-	-	6 500
Mersin	Narenciye, Yazlık-Kışık Sebze, Kavun, Karpuz, Fıstık, Patates, Muz	12	-	-	-	6 000
Adana	Narenciye, Yazlık-Kışık Sebze, Kavun, Karpuz, Fıstık, Patates, Taze-Kuru Soğan	12	47	2 200	15 000	45 000
Gaziantep	Antep Fıstığı, Sebze, Sarımsak, Zeytin	9	-	-	-	8 000
İzmir	Üzüm, Zeytin, İncir, Patates, Kuru Soğan, Pamuk, Domates, Biber	8	-	-	-	10 000
Hatay	Taze-Kuru Soğan, Pamuk, Havuç, Maydanoz	8	-	-	-	9 000
Bursa	Domates, Biber, Yeşil Fasulye, Enginar, Kuru Soğan, Patates, Armut, Şeftali, Kiraz, Zeytin	7	27	777	4 300	9 000
Çanakkale	Domates, Biber, Üzüm, Zeytin	7	-	-	-	-
Manisa	Domates, Biber, Üzüm, Zeytin, Pamuk, Hıyar, Kiraz	7	26	392	2 700	15 000
Konya	Şekerpancarı, Kuru Fasulye, Nohut, Mercimek, Kimyon, Anason, Domates, Biber, Lahana, Kuru Soğan, Patates, Kiraz, Haşhaş, Ayçiçeği, Mısır	7	96	4 220	32 000	10 000
Eskişehir	Şekerpancarı, Domates, Biber, Lahana, Marul, Kuru Soğan, Patates, Kiraz	7	20	1 032	7 000	-
Ankara	Şekerpancarı, Kuru Soğan, Patates, Havuç, Marul, Kuru Fasulye, Nohut, Kimyon, Kiraz	7	46	2 638	20 000	10 000
Aydın	Zeytin, İncir, Üzüm, Pamuk, Enginar, Yer Fıstığı, Patates, Domates, Biber	3	-	-	-	-
Denizli	Tütün, Şekerpancarı, Haşhaş, Üzüm, Elma	3	-	-	-	-
Düzce	Fındık	1	-	-	-	10 000
Sakarya	Fındık	1	-	-	-	15 000
Zonguldak	Fındık	1	-	-	-	-
Samsun	Fındık	1	-	-	-	7 000
Ordu	Fındık	1	-	-	-	15 000
Giresun	Fındık	1	-	-	-	20 000
Malatya	Kayısı	1	-	-	-	50 000

Kaynak: Kalkınma Atölyesi, 2014; Anonim, 2015; Kalkınma Atölyesi, 2020.

Üretim faaliyetlerinin ve çalışma koşullarının belirlenebildiği iller aylık yaşam maliyetlerinin hesaplanması için seçilmiştir. Aylık yaşam maliyeti 7 alt kategoride 4 kişilik bir aile için hesaplanmıştır. Ailede 2 yetişkin, 6 yaş ve üzeri 1 ve 0-2 yaş arası 1 çocuk olduğu varsayımı dikkate alınmıştır. Açlık sınırı¹ 2020 yılı içerisinde aylık 3 049.00 TL, yoksulluk sınırı¹ 9.931,59 TL ve bekâr bir kişinin yaşam maliyeti¹ 3 709.00 TL olarak belirlenmiştir (Anonim, 2021c). Mevsimlik tarım işçileri için aylık yaşam maliyetleri ise Tablo 3'te incelenmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin buldukları ilde ikamet etmesi ya da çalışmak için seyahat etmelerine rağmen ikametgâh adreslerinin bulunduğu illerde daimî bir konaklama alanlarının olması nedeniyle 100 m² üzerinden barınma maliyetleri hesaplanmıştır. Buna karşılık çalışma alanlarına toplu seyahat etmeleri ve seyahat masraflarının yevmiyelerinden kesilerek net ücrete yansıtılmaması nedeniyle ulaşım maliyetleri hesaplanmamıştır. Gerçekleştirilen tüm mali hesaplamalar için 2020 yılına ait fiyatlar üzerinden değerlendirme yapılmıştır. İllerin ortalaması alınarak Türkiye'de istihdam edilen bir mevsimlik tarım işçisinin ve ailesinin asgari yaşam maliyetlerinin ortalaması hesaplanmıştır. Elde edilen hesaplamalara göre aile gelirinin; asgari yaşam standartlarına göre aylık ortalama 4 322.76 TL olması gerekmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam maliyetleri Türkiye'deki aylık brüt asgari ücretin (3 084.57 TL) üzerinde bir değere

sahiptir. Fakat tarımsal üretim süreçlerinin mevsimsel değişimler, iklim koşulları ve doğal kaynakların kullanımı açısından sınırlanması nedeniyle tarımsal ücretler sürdürülebilir olmamaktadır. Düzce, Sakarya, Zonguldak gibi tek ürünün ağırlıkla yetiştirildiği illerde; yerleşik mevsimlik tarım işçiliği yapan ve yaşamlarını yalnız tarımsal gelirleri ile sürdüren bir ailenin sosyal ve ekonomik imkânları doğrudan kısıtlanmaktadır. Çalışma koşullarının incelendiği illerde çalışma süresi yaklaşık 6 aydır. Buna karşılık bir mevsimlik tarım işçisinin 2020 yılı üretim sezonunda 6 aylık tam zamanlı çalışmayla elde edilen kazanç en fazla 28 495.80 TL'dir¹. Mevsimlik tarım işlerinden elde edilen gelirin tek kazanç kaynağı olduğu ve yıl içerisindeki tüm masrafların bu gelirden karşılandığı varsayıldığında; aylık harcanabilir değer 2 374.65 TL'dir. Söz konusu gelir bir aile için hesaplanan ortalama gıda ve enerji maliyetini karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Mevsimlik tarım işlerinden elde ettikleri kazanç ile yaşamlarını sürdürmek zorunda olan aileler barınma, sağlık, eğitim gibi temel giderler için dâhi bütçe ayıramamaktadırlar. Dünyada gıda enflasyonunun artarak artan bir eğilimde olması yıllar itibarıyla mevsimlik tarım işçilerinin asgari yaşam maliyetlerinin artacağını ve gıda maliyetlerinin dahi karşılanmasında güçlüklerin oluşacağını bir göstergesidir.

Çizelge 3. İllere Göre Mevsimlik Tarım İşçisi Bir Ailenin Aylık Asgari Yaşam Maliyetleri (TL/Ay-Aile)

İller	Gıda	Barınma (100 m ²)	Isınma	Enerji	Sağlık	Eğitim (6 yaş ve üzeri)	Çocuk Bakımı (0-2 yaş)	Toplam
Antalya	2 381.00	425.99	106.50	70.28	811.33	251.00	258.00	4 304.10
Mersin	2 229.00	250.04	106.50	70.28	811.33	251.00	258.00	3 976.15
Adana	2 229.00	303.20	106.50	70.28	811.33	251.00	258.00	4 029.31
Gaziantep	2 134.00	352.28	372.75	70.28	811.33	251.00	258.00	4 249.64
İzmir	2 603.00	503.69	213.00	70.28	811.33	251.00	258.00	4 710.30
Hatay	2 187.00	268.85	106.50	70.28	811.33	251.00	258.00	3 952.96
Bursa	2 245.00	311.32	213.00	70.28	811.33	251.00	258.00	4 159.93
Çanakkale	2 432.00	434.27	213.00	70.28	811.33	251.00	258.00	4 469.88
Manisa	2 335.00	335.63	213.00	70.28	811.33	251.00	258.00	4 274.24
Konya	2 142.00	271.43	372.75	70.28	811.33	251.00	258.00	4 176.79
Eskişehir	2 445.00	325.97	372.75	70.28	811.33	251.00	258.00	4 534.33
Ankara	2 309.00	301.22	372.75	70.28	811.33	251.00	258.00	4 373.58
Aydın	2 413.00	341.92	213.00	70.28	811.33	251.00	258.00	4 358.53
Denizli	2 413.00	381.58	213.00	70.28	811.33	251.00	258.00	4 398.19
Düzce	2 462.00	261.42	319.50	70.28	811.33	251.00	258.00	4 433.53
Sakarya	2 462.00	315.73	319.50	70.28	811.33	251.00	258.00	4 487.84
Zonguldak	2 415.00	351.96	319.50	70.28	811.33	251.00	258.00	4 477.07
Samsun	2 313.00	283.58	319.50	70.28	811.33	251.00	258.00	4 306.69
Ordu	2 410.00	347.59	319.50	70.28	811.33	251.00	258.00	4 467.70
Giresun	2 410.00	306.34	319.50	70.28	811.33	251.00	258.00	4 426.45
Malatya	2 197.00	250.46	372.75	70.28	811.33	251.00	258.00	4 210.82
Ortalama	2 341.24	329.74	261.18	70.28	811.33	251.00	258.00	4 322.76

Tartışma ve Sonuç

Türkiye'deki mevsimlik tarım işçilerinin aylık asgari yaşam maliyetlerinin hesaplandığı bu çalışma kapsamında; tarımda sürdürülebilir bir istihdam ve gelir yapısının olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye genelinde mevsimlik tarım işçilerinin ortalama 6 aylık bir çalışma zamanına sahip olması, elde edilen gelirin yıl boyunca yaşamsal faaliyetlerin devamlılığı için kullanılması nedeniyle asgari ücretin de altında bir gelir oluşumu söz konusudur. Asgari yaşam maliyetleri hesaplamasına göre mevsimlik tarım işçiliğiyle geçimini sağlayan 4 kişilik bir ailenin aylık 4 322.76 TL değerinde gelire sahip olması gerekmektedir. Bu durumda yıllık gelir de en az 51 873.12 TL olmalıdır. Düşük gelir koşulları altında gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında dâhi güçlük yaşayan mevsimlik tarım işçileri diğer maliyet kalemlerini oluşturan barınma, sağlık, eğitim gibi harcamaların fırsat maliyetine göre gelirlerini harcamaya yönlendireceklerdir. Mevsimlik tarım işçilerinin harcama tercihleri; yetersiz beslenme, sağlık ihtiyaçlarının karşılanamaması ve eğitime erişimin kısıtlanması gibi problemleri beraberinde getirecektir.

Tarım sektöründe düşük ücretlerin ekonomik ve sosyal yaşamı kısıtlaması nedeniyle, sektör uzun vadede çalışma alanı olarak tercih edilmeyecektir. Mevcut şartlar nedeniyle mevsimlik tarım işçileri kent alanlarında daha yüksek ücret karşılığında iş bulmaları durumunda kırsal alanlardan göç etmeye yöneleceklerdir. İç göçler işgücü piyasasını olumsuz etkileyecek nitelikte olacaktır. Tarımda istihdam edilen işgücünün eğitim düzeyinin düşük olması, başka mesleklere yönelik yetenek ve yeterliliklerinin kısıtlı olması yeni istihdam alanlarına katılmaları sonucunda yapısal işsizliği artıracaktır. Bu durum üretilen işin kalitesinin ve verimliliğinin azalmasına, dolayısıyla uluslararası rekabet gücünün kısıtlanmasına neden olacaktır. Ayrıca göçer konu olmuş iş gücünün yeni istihdam alanlarında işe adaptasyonlarının sağlanması, işin yapılmasına yönelik becerilerin ve yeterliliklerin kazandırılması sürecinde maliyetlerin artacak ve refah azalacaktır. Yerel kırsal nüfusun iç göçlere yönelmesi, tarım işletmecilerinin üretimlerini sürdürebilmeleri için göçmen-mülteci istihdamını tercih etmelerine neden olacaktır. Göçmen-mülteci nüfusun çalışma izinlerinin olmaması, dil bariyerleri, tarım işlerine yönelik yetenek ve yeterliliklerin kısıtlılığı piyasada daha düşük ücretlerin oluşumuna neden olacaktır. Göç sonucunda değişen istihdam yapısı ekonomik problemlerin yanı sıra hem kırsal hem de kent alanlarında sosyal yapının değişimine ve dönüşümüne de neden olacaktır. Kontrolsüz

meydana gelen bu süreç sosyal dokunun ve kültürel değerlerin yok oluşuna sebebiyet verecektir. Problemlerin minimize edilebilmesi için tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun kırsal alanda tutundurulmasına yönelik planlama ve uygulamaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Tarımda ücretler açısından koruyucu iş yasalarının olmaması, kayıtdışı çalışma koşulları, sosyal güvence yoksunluğu, işgücünün örgütlenme problemlerinin olması, sosyal ve beşerî sermaye düzeyinin düşüklüğü, insana yakışır iş koşullarının olmaması kırsalda istihdamın ve işgücünün sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyen unsurlardır. Bu unsurların iyileştirilmesine yönelik kamu kurumlarının, sivil toplumun ve uluslararası kuruluşlarının işbirliklerinin geliştirilmesi ve sermaye sahiplerinin duyarlılık düzeyinin artırılması gerekmektedir. Tarımda istihdam edilen ve özellikle mevsimlik tarım işçileri gibi kesikli çalışma koşullarına maruz kalan kişilerin korunması ve ücretlerin iyileştirilmesine yönelik özel bir sosyal güvenlik yasasının çıkarılması gerekmektedir. Tarım işletmelerindeki hem işverenlerin hem de işgücünün ücret karşılıklarının işgücü çeşitlerine göre belirlenmesini sağlayacak ihtiyaç analizleri ve işverenin ödeme gönüllülüğünü ölçen çalışmalar yapılarak mevcut durumun tespit edilmesine yönelik eylemler uygulanmalıdır. Tarım sektöründe istihdam edilen işverenler ve işçiler için yapılacak çalışmalar geleceğe yönelik beklentilerin, üretimin sürdürülebilirliğinin ve tarımda kalma eğiliminin tespit edilmesine yönelik önem arz ederken, tarımsal ücret politikasının ve sosyal koruma koşullarının hazırlanmasına da doğrudan katkı sağlayacaktır. Ayrıca tarım sektöründe istihdam edilen mevsimlik tarım işçileri yoğun emek gerektiren alanlarda fiziksel güce tabii olarak çalışmaktadırlar. Bu nedenle sosyal korumaya yönelik oluşturulacak politikalarda yeterli ve dengeli beslenmenin sağlanacağı, gıdaya erişimin garanti edileceği eylemlerin ön plana çıkarılması gerekecektir.

Tarımsal istihdama yönelik ücretler ve refah artışına sağlanacak katkılar planlanırken toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının da kırsal alan çalışmalarına yönelik olarak mutlaka değerlendirilmesi gerekmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin ücret karşılıkları incelendiğinde kadınların erkeklere kıyasla daha düşük ücretler aldığı görülmektedir. Örneğin; 2020 yılı içerisinde Çanakkale ilinde en yüksek erkek işgücü ücret karşılığı 158.31 TL iken, Giresun ilinde kadınların aldığı en yüksek ücret 124.63 TL'dir. Ücretler arasında %21.28 oranında fark söz konusudur. Kadınların erkeklerle eşit düzeyde ücretlendirilmesi; aile gelirinin artırılması, adil gelir

karşılığının sağlanması kırsal alanda kadın istihdamının teşvik edilmesi açısından önem taşımaktadır. Kadınların istihdama katılımı ailenin yaşam standartlarının artırılmasına katkı sağlaması açısından önemli bir unsur olup ayrıca ailenin kırsal alanda tutundurulması için de etkilidir. Kırsal alanda kadınlara yeni iş imkânlarının sağlanması, kadın girişimlerinin desteklenmesi, teknoloji kullanımına yönelik teşviklerin sağlanması ve gelir getirici farklı ürünlerin kadınlar tarafından yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca kadınların ekonomik hayata katılımalarının kolaylaştırılması ve desteklenmesi için kırsal alanda ocuk ve yaşlı bakım evlerinin açılması, sosyal yaşama katılımı kolaylaştıracak tesis alanlarının kurulması kadın istihdamını teşvik edecektir. Kadın istihdamına yönelik uygulamaların gerçekleştirilebilmesi için belediyeler ve sivil toplum kuruluşları işbirliği içerisinde çalışmaları gerekmektedir.

Tarımsal retim faaliyetlerine katılan mevsimlik tarım işçilerinin gelirlerinin artırılması ve asgari yaşam maliyetlerini karşılayacak düzeyde bir gelire sahip olunmasını sağlayacak önemli unsurlardan diğeri de eğitimidir. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma alanlarının ve yeteneklerinin belirlenerek istihdama katıldıkları alanlarda uzmanlaşmaları sağlanmalıdır. Uzmanlaşmaya yönelik sertifikalı eğitimler düzenlenmeli; bu eğitimler istihdam süreçlerinde işe tercih edilme kriteri olarak değerlendirilmelidir. Bu uygulama hem mevsimlik işgücünün kayıt altına alınmasını hem de uzmanlaşma ile ücretlerin artışını sağlayacak nitelikte olacaktır. Mevsimlik işgücünün artan ücretleri asgari yaşam maliyetini oluşturan eğitim kategorisinde de harcama yapılmasını teşvik edecek, ailedaki çocuklar eğitimlerine devam etmelerine imkân sağlayacaktır. Böylece mevsimlik tarım işçilerinin yoksulluk döngüsü kırılacak, refah toplumun tüm kesimlerine yansıyacak ve kırsal alanlar kalkınma süreçlerine katkı sağlayacaklardır.

Kaynakça

- Anonim (2015). Mevsimlik işçiler, <https://140journos.com/mevsimlik-i%CC%87%C5%9F%C3%A7ilercdc8cd0c15ce>, Erişim Tarihi: 25/10/2021.
- Anonim (2021a). <https://www.evrensel.net/haber/392631/asgari-ucret-ne-kadar-nasil-hesaplaniyor>, Erişim Tarihi: 24/10/2021.
- Anonim (2021b). Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, <https://www.btso.org.tr/?page=datatabank/ufetufe.asp&qufetufeyear=2020>, Erişim Tarihi: 22/10/2021.
- Anonim (2021c). Eylül 2021 Açlık ve yoksulluk sınırı, <http://www.tes-is.org.tr/assets/view/userfile/aclikeylul21.pdf>, Erişim Tarihi: 27/10/2021.
- Anonim, (2022). <https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/03/Istanbulda-Yasam-Maliyeti-Arastirmasi-SUBAT-2022.pdf>, Erişim Tarihi: 25/10/2022.
- Avrupa İstatistik Ofisi (European Statistics – Eurostat) (2021). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/earn_mw_cur/default/table?lang=en, Erişim Tarihi: 01/11/2021.
- Bayramoğlu, Z., Bozdemir, M. (2019). Dış glerin mevsimlik tarım işçiliği üzerine etkilerinin değerlendirilmesi. İğdir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(2), 1164-1176.
- Bayramoğlu, Z., Bozdemir, M. (2020). Tarım sektöründe işgücü terminolojisinin tanımlanması. Türk Tarım - Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 8(3), 773-783.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım rgt (United National Food and Agriculture Organization - FAO) (2016). Tarımsal ve kırsal geçimin ulusal cinsiyet profili Türkiye. lke Toplumsal Cinsiyet Değerlendirme Serisi, Ankara.
- Bozdemir, M., Gülçubuk, B., Bayramoğlu, Z. (2019). Tarımda göçmen-mltesi istihdamı ve kırsalda emek temelli çatışma rntleri. 2. Uluslararası Bilim ve Akademi Kongresi, 19-20 Nisan 2019, 309-317, Konya.
- Fereli, S., Akta, ř., Güneş, F. E. (2016). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, beslenme durumları ve görülen sorunlar. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(3), 36-47.
- Geçgin, E. (2009). Ankara-Polatlı rneğinde sosyal dışlanma açısından mevsimlik tarım işçiliği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 3-35.
- Gülçubuk, B. (2008). Türkiye'de kırsal alanda kadın. Kırsal Alanda Kadın alıştayı, 15-17 Ekim 2008.
- Kalkınma Atölyesi (2014). Fındık hasadının oyuncuları, batı karadeniz illerinde fındık hasadında yer alan mevsimlik gezici tarım işçileri, çocuklar, tarım aracıları ve bahçe sahipleri temel araştırması (1. Basım). Ankara.
- Kalkınma Atölyesi (2020). Virüs m, yoksulluk mu?, Korona virüs salgınının mevsimlik gezici tarım işçileri ve onların çocukları ile bitkisel üretime olası etkisi. Ankara.
- Kıymaz S., zekici B., Tekinel O. (2004). Women in agriculture and irrigation: Turkish case. Integration of Gender Dimension in water management in the Mediterranean region: INGEDI Project. Bari: CIHEAM, 123-131.
- Korkmaz . (2003). ağdağ gelişmeler açısından asgari cret Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Yayınları, Ankara.

- Kurtcebe, E., Horzum, A. O. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de asgari ücret uygulaması. Dayanışma Dergisi, İzmir Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, 126, 23-34.
- Kutal M. (1969). Asgari Ücret (1. Baskı). Sermet Matbaası, İstanbul.
- Sayın, A. K. (2019). ILO normları bakış açısı ile dünyada ve Türkiye'de asgari ücret uygulamaları. Çalışma ve Toplum, 62, 1877-1916.
- T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) (2020). http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari, Erişim Tarihi: 20/10/2021.
- T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) (2022). http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari, Erişim Tarihi: 24/10/2022.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2020). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarimsal-İşletme-İşgücü-Ücret-Yapisi-2019-33728>, Erişim Tarihi: 22/10/2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Eylul-2021-37387>, Erişim Tarihi: 22/10/2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022). Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2020-2021, Sayı: 45783.
- United States Department of Agriculture (USDA) (2021). <https://www.ers.usda.gov/topics/farm-economy/farm-labor/#wages>, Erişim Tarihi: 24/10/2021.